

ФАКТОРИНГ І ФОРФЕЙТИНГ: СХОЖІСТЬ І ВІДМІННОСТІ

Серед банківських операцій, поряд з тими, що традиційно здійснюються банками, особливе місце займають нетрадиційні, наприклад, такі, як факторинг і форфейтинг. Ці операції ще не отримали широкого практичного застосування на Україні. Вони не мають стабільної і досить стійкої нормативної бази. Але, враховуючи досвід і результати їхнього застосування зарубіжними банками і фінансовими компаніями, а також економічну ситуацію, що склалася в нашій державі, такі операції могли б ефективно використовуватися вітчизняними банками як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Ці операції мають значну схожість. Розглянемо співвідношення і можливості цих нових банківських послуг.

У першу чергу розглянемо договір факторингу, бо вітчизняні банки вже мають певний досвід і перспективні результати у сфері його застосування. При цьому слід звернути увагу на ту обставину, що факторинг з точки зору цивільного права є різновидом банківського договору, а ст.1 Закону України «Про податок на додану вартість» [1] трактує його, як і більшість інших договорів, як операцію. Іншими словами, останнє відбиває об'єктивну економічну сторону, а перше – її юридичне вираження. Йдеться про форму і зміст.

Згідно зі ст.113³ проекту Цивільного кодексу України за договором факторингу одна сторона (фактор) передає або бере на себе зобов'язання передати кошти у розпорядження іншій стороні (клієнту), а клієнт відступає або бере на себе зобов'язання відступити фактору ту свою грошову вимогу до третьої особи, що виходить з відношень клієнта (кредитора) з цією третьою особою (боржником) [2].

Перші факторингові операції в 50-і рр. почали використовувати такі американські банки, як «Бенк оф Америка», «Фест Нешнл бенк оф Бостон». Але офіційно вони були визнані в США лише в 1963 р., коли урядова організація – контролер грошового обігу, прийняла рішення, що факторингові операції являють собою законний вид банківської діяльності. Після прийняття такого рішення багато банків замість відкриття у себе факторингових відділів почали залучати спеціалізовані факторингові компанії, які набули великого досвіду у проведенні таких операцій [3,с.204].

Враховуючи значну роль факторингу в розвитку міжнародної торгівлі, в Оттаві 27.05.88 р. була прийнята Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг [4]. Прийняття конвенції сприяло широкому розповсюдженню факторингу в міжнародній торгівлі. Хоча СРСР в свій час брав активну участь в розробці, але Росія і Україна офіційно ще не є її учасниками.

На Україні як банківська операція факторинг закріплений Законом України «Про банки і банківську діяльність» [5]. Відповідно до п.8 ст.3 цю-

го Закону до банківської операції відноситься «отримання прав вимоги на постачання товарів і надання послуг, прийняття ризику виконання таких вимог і інкасація цих вимог (факторинг)».

Також згідно з Законом України «Про податок на додану вартість», п.1.10 ст.1, факторинг визначається як операція по переуступці першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості цього боргу першому кредитору.

Як різновид договірних зобов'язань у банківській діяльності, факторинг знайшов своє відображення в широко обговорюваному юридичною громадськістю останнім часом проекті Цивільного кодексу України, що не може не радувати і заслуговувати всілякої підтримки.

Отримання факторингових послуг найбільш повно відповідає потребам функціонуючих підприємств, що традиційно відчувають нестачу грошових засобів, бо дозволяє їм через посередництво факторингу перетворити продаж з відстрочкою платежу в продаж з негайною оплатою і в підсумку прискорити рух вільного капіталу.

До передумов використання факторингу в Україні можна віднести відсутність достатніх оборотних коштів у потенційних покупців товарів і гостру конкуренцію між продавцями високоліквідної продукції, що примушує продавців переходити до надання відстрочки платежу своїм покупцям або до їх товарного кредитування як найбільш розумної форми завоювання ринку. Так товарний кредит став останнім часом одним з головних видів правовідносин між продавцем і покупцем, прийшовши на зміну оплати товару за фактом постачання.

Тому застосування факторингу сприяє зростанню ефективності через прискорення оборотності власних і позичкових джерел, і в результаті вивільнення грошових коштів з обігу, їх планомірний рух, опосередкований процес звернення товарів [6, с.91]. Однак правове регулювання договору факторингу, на нашу думку, далеке від ідеалу, що пояснюється новизною даного договірної інституту, відсутністю достатньо апробованої і однозначної практики його застосування і практично цілковитою відсутністю арбітражної практики.

Банківською операцією, схожою з факторингом, є форфейтинг, який є формою банківського кредиту, що передбачає придбання права вимоги по оплаті поставлених товарів і наданих послуг, прийняття ризику виконання цих вимог, їх інкасування. Іншими словами, під форфейтингом розуміють практику покупки і продажу непогашених боргів. Але таке визначення практично отожднює форфейтинг з факторингом. Тому необхідно зазначити, що практично форфейтинг – це кредитування зовнішньоекономічних операцій в формі купівлі у експортера векселів, що акцептовані імпортером [7, с.792].

В французькому праві форфейтинг (forfait) визначається як купівля боргу, висловленого в оборотному документі, такому, як переказний або простий вексель, у кредитора на безобіговій основі. Покупець, відомий як

форфейтер, приймає на себе зобов'язання про відмову від свого права на звернення регресної вимоги до кредитора при неможливості отримання задоволення у боржника. У порядку зворотного зв'язку з англійської мови це поняття перейшло в німецьку та французьку мови, призвівши до утворення таких термінів, як «форфайтинг» і «форфетаж». Виникнення цієї операції припало на середину 80-х рр., коли минула лібералізація фінансових законодавств багатьох держав.

Суттєвість форфейтингової правочину зводиться до того, що зобов'язання боржника, термін виконання по якому не настав, кредитором може бути відразу перетворене в готівку шляхом продажу зобов'язання форфейтеру, який погоджується купити зобов'язання на безобіговій основі лише за умови надання забезпечення третьою особою. Механізм форфейтингу використовується в двох видах правочинів: в фінансовому правочині з метою швидкої реалізації і довгострокових фінансових зобов'язань, і в експортному правочині, щоб сприяти надходженню готівки експортеру, що надав кредит іноземному покупцю. Але частіше ця операція використовується в експортних правовідносинах [8, с.236]. З економіко-правової точки зору факторинг і форфейтинг мають багато спільного. Як форфейтинг, так і факторинг є двосторонніми угодами, учасниками яких виступають продавець і покупець фінансових (платіжних) зобов'язань. Так, продавцем форфейтингових (платіжних) зобов'язань є експортер, що приймає векселі в оплату вартості поставлених товарів. Покупець (форфейтор), в ролі якого виступає банк, який купує платіжне зобов'язання і відмовляється від права подавати зворотні вимоги до якого-небудь з попередніх власників зобов'язань, що є предметом угоди, а тому бере на себе всі ризики, пов'язані з їх оплатою.

Але в порядку форфейтингу найчастіше банку передаються не права вимоги платіжу, що виникають з різноманітних договорів, як це відбувається у випадку факторингу, а переказні векселі. Теоретично предметом форфейтування може служити будь-який борговий документ (з написом «I owe you» – «Я вам винен таку-то суму»), тобто будь-яка форма заборгованості. Так, кредитним інструментом форфейтування можуть стати зобов'язання дебіторів по рахунках і акредитивах [9, с.12]. Але їх використання в подібній операції зустрічається значно рідше, оскільки в цих випадках умови правочинів істотно ускладнюються і вимагають від усіх учасників детального знання юридичної і ділової практики, що склалася в країні боржника. Пояснюється це також відсутністю одноманітного міжнародного законодавства, внаслідок чого можуть виникнути розбіжності. Складнощі юридичного і процедурного характеру, що виникають у зв'язку з поступкою платіжних зобов'язань по рахунках дебіторів і акредитивах успішно вирішуються в міжнародній практиці завдяки застосуванню конвенції про міжнародний факторинг [4]. Для форфейтингу більш привабливими формами форфейтування є платіжні зобов'язання у формі простого або переказного

векселя, що зумовлюється їх традиційністю, бо дані види боргових зобов'язань використовуються у світі, по суті, ще із середніх віків. Крім того, нормативна база, загальноприйнята у міжнародній практиці, ґрунтується на міжнародних конвенціях щодо комерційних векселів [10], прийнятим на Женевській конференції 1930р. Хоча міжнародні конвенції щодо комерційних векселів і конвенція про міжнародний факторинг були підписані лише країнами-учасниками конференції, вони являють собою ті основоположні принципи, які згодом втілилися в законодавстві більшості країн-учасників міжнародного товарообміну. І проект ЦК України не є винятком, бо основні положення у сфері правового регулювання інституту факторингу запозичені з конвенції про міжнародний факторинг.

Характерною особливістю форфейтингу є середньострокове обслуговування (від 6 місяців і до 5-6 років), або навіть довгострокове кредитування на достатньо великі суми, в той час як факторинг – короткострокове кредитування (від 30 до 180 днів). Так, форфейтинг можна розглядати як правочин по середньостроковому факторингу, за винятком того, що факторинг інколи буває з правом регресу до клієнта.

Окрім цього, форфейтинг є однократною операцією, тоді як факторинг передбачає постійні зв'язки між сторонами і наявність комплексної системи обслуговування [11, с.12]. Ще одна характерна особливість форфейтингу – наявність вторинного ринку, на якому можлива купівля-продаж придбаних векселів. Факторинг такої можливості не передбачає.

Форфейтингова операція здійснюється тільки в тих валютах, які мають високу ліквідність: долари США, німецькі марки і швейцарські франки. Використання вільноконвертованої валюти як валюти платежу дозволить форфейтору уникнути труднощів під час рефінансування угоди, а також зменшити ризики втрат, пов'язаних зі зміною валютних курсів.

Форфейтинг має специфічний, неоднозначний характер. Ця кредитно-вексельна угода, пов'язана з розрахунками в іноземній валюті, тому поєднує в собі кредитні відносини, вексельні розрахунки і валютне регулювання. Наявність кредитних відносин в форфейтинговій угоді дозволяють характеризувати його як своєрідну форму кредитного договору, аналогічно можна охарактеризувати і факторинг.

Як при форфейтинзі, так і при експортній факторинговій угоді форма кредитного договору буде втілюватися у вигляді комерційного кредиту експортеру. Таку характеристику аналізованих договорів дозволяє зробити Положення НБУ «Про кредитування» [12]. Комерційний кредит, згідно з п.36 Положення, визначається як товарна форма кредиту, що характеризує відносини з питань матеріальних фондів і визначає кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої господарські відносини і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів – зобов'язань боржника сплатити кредиторі означену суму у певний термін. У аналізованих до-

говірних відносинах об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, відносно яких продавцем надається відстрочка платіжу.

Найбільшу схожість форфейтинг-кредитування має з прямим імпортерним факторингом, що відбувається шляхом купівлі комерційних векселів, які акцептувалися імпортером без права регресу до продавця. Тобто, усі ризики імпортера переходять до форфейтеру, що в цілях захисту своїх інтересів потребує отримання гарантії або авансу першокласного банку країни імпортера [13, с.9].

Переваги і недоліки факторингу та форфейтингу практично тотожні. Так, з позицій експортерів форфейтирування і факторинг мають наступні переваги: 1) дозволяють визволити баланс експортера від будь-яких можливих непередбачених обставин; 2) виключають ймовірність виникнення збитків від ризику, що зберігається, а також від затримок у виплаті страхового відшкодування; 3) дозволяють уникнути збільшення вартості кредитування у зв'язку з зростанням процентних ставок; 4) усувають ризики коливання валютних курсів; 5) звільняють експортера від численних проблем щодо інкасації коштів; 6) роблять непотрібним дороге експортне страхування.

Однак вартість кредитування на умовах форфейтингу і факторингу нерідко виявляється відносно високою для експортера. Але негайне отримання готівки в результаті укладання таких правочинів і автоматичне прийняття на себе ризику фактором і форфейтером роблять їх надто привабливими для експортера, хоча і трохи дорогими. Висока вартість таких угод пояснюється тим, що при їхньому здійсненні у банків можуть виникнути додаткові види ризиків [14, с.203]. Ризики, пов'язані з проголошенням мораторію на платежі за кордон; з політичними або іншими обставинами; через неконвертованість валюти; труднощі здійснення платежів, пов'язаних з особливостями валютного законодавства держави імпортера.

Об'єднують форфейтинг і факторинг також первісна простота, швидкість організації і гнучкість кредитування, створені з метою задоволення фінансових потреб експортерів, створюючи цим надто привабливу альтернативу іншим, більш відомим (традиційним) формам експортного кредитування. Актуальність факторингу і форфейтингу пов'язана в першу чергу з тим, що на сьогоднішній день гострою проблемою в державі є платіжна криза, яка охопила усі галузі народного господарства. Внаслідок цього такі договори повинні з урахуванням міжнародної практики їх регулювання знайти своє адекватне відображення в новому ЦК України.

Наразі застосування таких операцій на Україні обмежується відсутністю їх законодавчого регулювання, а проведення факторингових операцій і зовсім, на нашу думку, необґрунтовано заборонено Указом Президента [15].

Список літератури:

1. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04. 97р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. №21. Ст.156. 2. Цивільний кодекс України: Проект від

- 25.08.96р. // Українське право. 1996. №2(4). 3. Банки и банковские операции. М., 1997. 4. Конвенция УНИДРУА о международном факторинге от 27.05.88 // Международное банковское право / Под ред. Ерпиловой Н.Ю. М., 1998. 5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.91р. // Відомості Верховної Ради. 1991. №25. Ст.281. 6. Роль кредита в интенсификации общественного производства и повышение его эффективности / Под ред. Брусемовской Л., М., 1985. 7. Большой энциклопедический словарь. М., 1997. 8. Шмиттгофф К. М. Экспорт: право и практика международной торговли. М.1993. 9. Ачкасов А.И. Операция а-форфэ. М., 1994. 10. Международная конвенция по коммерческим векселям 1930г./Международное банковское право / Под ред. Ерпылевой Н.Ю, М., 1998. 11. Бурова М.Е. Факторинг и форфейтинг – формы финансирования экспорта // Внешняя торговля. 1991. №10. 12. Положення НБУ «Про кредитування» №246 від 28.09.95р. / Банківське право. Х., 1999. 13. Ивасенко А. Г.Факторинг. Сущность, проблемы, пути развития в России, М., 1997. 14. Юшенко В.А, Міщенко В.О. Управління валютними ризиками. К., 1997. 15. Указ Президента України «Про заходи по підвищенню відповідальності за розрахунки з бюджетними і державними фондами» №167/98 від 04.03.98р. // Налоги и бухгалтерский учёт. 1998. №18.

Надійшла до редколегії 26.01.2000

О.В. Соболев, викладач каф. цивільно-правових дисциплін Ун-ту внутр. справ

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН З КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Зараз в Україні склалися дуже скруті умови для розв'язання житлової проблеми. Головною причиною загострення житлової проблеми в Україні є суттєвий занепад житлового будівництва. Не викликає сумніву і те, що відсутність законодавчої бази, яка б регулювала будівництво житла та його використання, також є суттєвим гальмом в розвитку житлового будівництва.

Конституція України, в контексті ст.47 законодавчо закріпила право громадян на житло. Право на житло в Конституції України перш за все визначається тим, що держава створює умови, при яких кожний громадянин буде мати можливість побудувати житло, придбати його у власність або взяти в аренду.

Закріплення Конституцією України права громадян на житло поставило перед цивілістичною наукою низку нових проблем, розв'язання яких на належному теоретичному рівні має велике практичне значення. Аналізуючи наукові дослідження і діюче законодавство в житловій сфері, можна прийти до висновку, що до тепер увага була зосереджена головним чином на проблемах реалізації права на житло в будинках державного і громадського фондів, а також у спорудах ЖБК. Природно, що і рівень цього законодавства, так само як і практика його застосування, буквально на порядок вище законодавства, пов'язаного з реалізацією того ж права шляхом придбання житла із залученням кредитних коштів, який на сучасному етапі є одним з найбільш ймовірних способів розв'язання існуючої житлової проб-